

Karlo Kožina*

Zaštita dostojanstva: postoji li eugenika u Republici Hrvatskoj u postupku medicinski pomognute oplodnje?

SAŽETAK

U radu se propituje postupak medicinski pomognute oplodnje, njezino zakonsko uređenje u hrvatskom pravnom poretku te, posebno, zaštita dostojanstava u tom postupku. Autor problematizira pitanje postojanja eugenike u Zakonu o medicinski pomognutoj oplodnji te nudi moguće odgovore. Određujući pojam ljudskog dostojanstva nudi vlastitu definiciju tog pojma, uzimajući pritom u obzir i druga poimanja. U središtu autorova interesa prikazati je i pokazati svezu između preimplantacijske genetske dijagnostike (PGD) i eugenike. Najzad, autor nudi moguće odgovore iz bioetičke ali i pravne perspektive na problematiku koja proizlazi iz zakonskog uređenja medicinski pomognute oplodnje u Republici Hrvatskoj.

Ključne riječi: dostojanstvo, eugenika, bioetika, preimplantacijska genetska dijagnostika (PGD), medicinski pomognuta oplodnja.

„Who or what is God? An omniscient, omnipotent, omnipresent entity? Someone who can decide over life, death, fate...? God has all decisions.

Who or what is a doctor? A person, who helps, makes crucial decisions and has great knowledge and power. But does he know how to use it?¹

---

* Adresa za korespondenciju: Karlo Kožina, Matije Gupca 9, Pojatno, 10290 Zaprešić, Hrvatska. E-pošta: karlokozina@gmail.com.

1 Preuzeto iz: Blaž Podgoršek., Gregor Lakner, Zvonka Zupanič Slavec, „Where do we draw the line? Taboos in medicine through time“, *JAHR*, 5(10/2014), str. 382.

1. Uvod

Nemogućnost stvaranja vlastitog potomstva, kod ljudi koji žele imati potomstvo, od davnina je zabilježeno kao problem². Razvoj znanosti i tehnologije omogućio je (doduše ne u potpunosti) rješavanje tog problema. *Medicinski pomognuta oplodnja* obuhvaća postupke kojima se omogućuje spajanje ženske i muške spolne stanice radi postizanja trudnoće na način koji je drugačiji od snošaja³. Primjena znanja (bio)medicinskih znanosti s ciljem stvaranja potomstva u nas nije novina. Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece iz 1978. godine⁴ (dalje: Zakon o zdravstvenim mjerama) predstavlja normativni rudiment ove materije (više: *infra* pod 3). Danas je pitanje pomoći parovima (ali i pojedincima) u dobivanju potomstva regulirano Zakonom o medicinski pomognutoj oplodnji iz 2012. godine⁵ (dalje: ZMPO). Bjelodano je da medicinski postupak koji omogućuje stvaranje potomstva nije (a i ne može biti) u fokusu samo biomedicinskih znanosti, već i jurisprudencije, a napose etike, odnosno bioetike. Iz navedenog proizlazi da se na pitanja vezana uz taj proces odgovori ne nalaze (samo) u biomedicinskim zakonitostima i pravnim normama, već je neizostavno odgovore tražiti u bioetičkim spoznajama. Kako bismo uopće mogli pravilno rezonirati o ovoj problematici, u radu će biti prikazana zakonska regulacija postupka medicinski pomognute oplodnje u Republici Hrvatskoj, zadržavajući se pritom na medicinski pomognutoj oplodnji koja se provodi u svrhu izbjegavanja prijenosa određenih (teških) nasljednih bolesti. Taj moment posebno je važan zato što je podložan manipulativnim (pa i kreativnim) intervencijama. Neki teolozi, pak, ističu kako je svaki oblik medicinskog uključivanja u postupak oplodnje, a koji nije usmjeren *explicite* na liječenje neplodnosti, neprihvatljiv⁶. Takvo razmišljanje nije održivo, jer osim na vlastitom uvjerenju, najčešće nije utemeljeno i na mjerljivim, racionalnim i logički smislenim razlozima. Naime, apologeti isključivog prirodnog

2 Poznat je primjer iz Biblije kada Abraham nije mogao dobiti potomke sa svojom ženom Sarom, pa je sluškinja Hagara, kao zamjenska majka, rodila Abrahamovo dijete. Više o bioetičkom pristupu zamjenskom majčinstvu v. Mirjana Radan, Suzana Vuletić, Željko Rakošec, Žarko Šperanda, „Bioetička kompleksnost problematike zamjenskoga majčinstva“, *Diacovensia: teološki prilozi*, 23(1/2005.), str. 35-70.

3 Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=45273>, *medicinski pomognuta oplodnja*, (26. svibnja 2017.)

4 Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece NN 17/1978, 31/1986, 47/1989, 88/2009.

5 Zakon o medicinski pomognutoj oplodnji NN 86/12.

6 Tako, primjerice, Matulić uspoređuje postupak medicinski pomognute oplodnje s „trojanskim konjem“ i navodi da se zapravo radi „... o jednoj lakomislenoj retoričkoj obmani koja pothranjuje lažnu svijest po kojoj neupućena i neprosvijećena javnost treba prihvatiti spomenuti medicinski argument kao istinit, a zapravo je lažan, tj. obmanjujući.“ V. T. Matulić, „Kritička evaluacija vrijednosne supstancije pravne regulacije takozvane medicinski potpomognute oplodnje“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 56(5/2006), str. 1372.

začeca⁷ polaze od tvrdnje da je svrha svakog liječničkog zahvata ozdravljanje bolesnika, a s obzirom na to da je neplodnost u medicinskoj nomenklaturi označena kao bolest⁸, onda svi zahvati vezani uz tu bolest trebaju težiti ozdravljanju bolesnika (neplodne osobe). Kod medicinski pomognute oplodnje *ne dolazi do izlječenja od neplodnosti, nego do stvaranja potomstva*, a to nije, kako se tvrdi, *raison d'être thérapeutique*⁹. No, svrha liječničkih intervencija nije samo izlječenje, već i poboljšanje kvalitete života. Kada bismo tvrdili da je jedino moralno prihvatljiv onaj medicinski postupak koji teži izlječenju, onda bismo trebali odbaciti i, primjerice, hemodijalizu kao postupak liječenja osobe koja ima kronično zatajenje bubrega, jer njome nećemo pacijentu izliječiti bolest, već mu samo povećati kvalitetu života¹⁰. Jasno je i razgovijetno da takvo shvaćanje podriva temelje suvremene medicine i predstavlja neodrživ sustav pomoći bolesnicima. Kako u ovom radu nije riječ o postupku medicinski pomognute oplodnje u njegovoj ukupnosti, već o jednom njegovom dijelu, na gore spomenute teološke kritike neće biti posebnog osvrtnja.

U skladu s navedenim, postavlja se pitanje: dopušta li ZMPO eugeničko djelovanje u postupku medicinski pomognute oplodnje te povređuje li se njime čovjekovo dostojanstvo? Na to pitanje ne može se *a priori* dati ispravan odgovor, već je najprije potrebno pojmovno i povijesno odrediti ovu problematiku i tako dobivene rezultate sprovesti kroz bioetičku prizmu, kako bismo došli do valjanog zaključka.

2. Raščlamba pojmova

Razvidno je da nema ispravne (istinite) konkluzije, ako ona nije utemeljena na valjanim premisama. Nastavno na rečeno, da bi zaključak bio valjan, od prvorazredne je važnosti provesti pojmovnu analizu; dakle, odrediti pojmove koji su predmet stručnog razmatranja.

---

7 Pod prirodnim začecem ovdje razumijemo začee do kojeg je došlo koitusom, ne negirajući pritom „prirodnost“ začeca do kojeg je došlo medicinskom intervencijom.

8 Prema medicinskoj klasifikaciji Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) ženskoj neplodnosti, koja uključuje nemogućnost postizanja trudnoće, dodijeljene su oznake GA 31.0 (primarna neplodnost) i GA 30.1. (sekundarna neplodnost), a muškoj neplodnosti dodijeljena je oznaka GB 04 i one spadaju u grupu bolesti genitourinarnog sustava. V. ICD-11 International Classification of Diseases for Mortality and Morbidity Statistics, 2018, https://icd.who.int/browse11/content/refguide.ICD11_en/html/index.html (11. listopada 2018.)

9 T. Matulić, „Kritička evaluacija vrijednosne supstancije pravne regulacije takozvane medicinski potpomognute oplodnje“, str. 1372. i dalje.

10 Isto vrijedi i za postupke iz područja palijativne medicine odnosno palijativne skrbi, gdje također ne dolazi do izlječenja bolesnika.

2.1. Ljudsko dostojanstvo

Da bismo mogli utvrditi štiti li se ljudsko dostojanstvo u postupku medicinski pomognute oplodnje trebamo (barem načelno) definirati pojam ljudskog dostojanstva. Univerzalnu definiciju, napose zbog kompleksnosti tog pojma, nije moguće postaviti. Pristup određivanju tog pojma može biti različit, no primarno se njime bave etika i teologija. Iz različitosti pristupa često proizlaze vrijednosni sporovi u društvu. Bitno je naglasiti da niti jedan pristup nema primat nad pojmovnim određenjem, ali njihove spoznaje mogu biti indikativne. „Pitanje, što je dostojanstvo?, postaje time pitanje što je posebna bit koja čini rang čovjeka“¹¹. Riječ dostojanstvo dolazi od latinske riječi *dignitas*, što znači dostojnost odnosno vrijednost. Neka od određenja tog pojma su: „ukupnost vrlina koje pobuđuju poštovanje“¹² ili „važnost i vrijednost koju osoba ima zbog čega ju drugi poštuju“¹³. S obzirom na to da je čovjek sazdan od misli, kako kaže Pascal, on tvrdi da mu se svo dostojanstvo nalazi upravo u mislima^{14,15}. Ljudsko dostojanstvo možemo odrediti kao neotuđivo i nepovredivo, čovjeku imanentno pravo (dakle, prožima cijelo njegovo biće i bit), da bude oslobođen (ili bolje – izuzet) od korištenja, manipuliranja, iskorištavanja i drugih oblika (postupaka) degradacije.

2.2. Eugenika

Eugenika se u literaturi određuje kao znanstvena disciplina o metodama koje imaju za cilj unaprijediti (poboljšati) tjelesne i duševne osobine pojedinaca, odnosno ukloniti nasljedne nedostatke, a korisne osobine potomaka usavršiti¹⁶. Na takvo određenje eugenike upućuje i njezin naziv, naime, grčka riječ *εὐγενής* znači *plemenitog podrijetla*. Povijest moderne eugenike počinje u drugoj polovici 19. stoljeća s njezinim rodonačelnikom Francinom Galtonom, a početkom 20. stoljeća, ona poprima oblik svojevrsnog društvenog pokreta. U Sjedinjenim Američkim Državama eugenika se tako primjenjivala u obliku prisilne sterilizacije zatvorenika, zbog uvjerenja kako

11 Henning Ottoman, Dostojanstvo čovjeka. Pitanja o neupitno priznatomu pojmu, *Politička misao*, 34(4/1997), str. 34.

12 Hrvatski jezični portal: <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, (26. svibnja 2017.)

13 Cambridge Dictionary: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/dignity>, (26. svibnja 2017.)

14 Fragment 146. i nastavno 347. i 365., Blaise Pascal, *Misli*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1988., str. 95., 168. i 174.

15 Zanimljivo je da ni međunarodni dokument koji se bavi zaštitom dostojanstva ne definira pojam dostojanstva, v. Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine / Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine: Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini (Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 13/2003).

16 Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18581>, v. *eugenika*. (26. svibnja 2017.)

su delinkvencija i ostala društveno nepoželjna ponašanja genetski uvjetovana¹⁷. Vrhovni sud SAD-a u predmetu *Buck v. Bell* iz 1927. godine zauzeo je stav da je takvo postupanje u skladu s Ustavom, navodeći kako je „bolje za cijeli svijet“ da se određeni zatvorenici steriliziraju, nego da se njihove degenerirane potomke kažnjava *post festum*, nakon su počinili kazneno djelo (vjerujući da će i djeca delinkvenata također biti delinkventi)¹⁸. Nadalje, „nevjerojatna je ali istinita činjenica da su medicina i liječnička profesija u trećereihovskom razdoblju bile ideološki zavedene na stranputicu primjene najgorih oblika eugeničkog zločina u povijesti čovječanstva“¹⁹.

U drugoj polovici 20. stoljeća eugenička istraživanja nastavljaju se razvijati, a neki ih autori dijele u dva ključna pravca: *pozitivna eugenika* i *negativna eugenika*²⁰. Negativna eugenika, odnosno *genotipska selekcija*, uključuje dvije faze: 1.) Prva faza čiji je cilj da se što ranije odredi genom osoba kod kojih postoji vjerojatnost da će se razviti bolest, a za koju se procjenjuje da je previše štetna i 2.) Druga faza je uklanjanje ljudskih embrija i fetusa, čiji genomi su neželjeni ili sadrže jedan patogeni gen^{21,22}. Nasuprot tome pozitivna eugenika, odnosno *germinalna selekcija*, podrazumijeva planski izbor spolnih stanica kako bi se određene, probrane stanice *in vitro* oplodnjom implantirale u maternicu²³.

3. Normativna genaza medicinski pomognute oplodnje

Uvodno je rečeno kako prvotnu pravnu regulaciju postupka oplodnje posredstvom znanja biomedicine na području Republike Hrvatske predstavlja Zakon o zdravstvenim mjerama. Taj zakon je člankom 29. propisao da: „Žena i muškarac koji ne mogu ostvariti želju za vlastitim potomstvom imaju pravo na medicinsku pomoć“ i dalje: „Medicinska pomoć u smislu stava 1. ovoga članka je liječenje koje obuhvaća utvrđivanje uzroka smanjene plodnosti i uklanjanje zdravstvenih razloga smanjene plodnosti.“ Zakon o zdravstvenim mjerama za jedan oblik medicinske

17 Više o tome v. Iva Rinčić Lerga, *Bioetika i odgovornost u genetici*, Biblioteka Bioetika, Zagreb, 2007., str. 49.-61.

18 Više u: *ibid.* str. 51.-52. i presudi: *U.S. Supreme Court Buck v. Bell, 274 U.S. 200 (1927)* <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/274/200/case.html> (26. ožujka 2017.).

19 Tonči Matulić, „Bioetika i genetika. Medicinska praksa između eugenike i jatrogene bolesti“, *Bogoslovska smotra*, 75(1/2005), Zagreb, str. 202.

20 V. I. Rinčić Lerga, *Bioetika i odgovornost u genetici*, str. 50.

21 V. T. Matulić, „Bioetika i genetika. Medicinska praksa između eugenike i jatrogene bolesti“, str. 203.

22 Kod negativne eugenike zapravo se radi o aktivnosti usmjerenoj na eliminaciju nepoželjnih članova društva, dok je kod pozitivne eugenike cilj stvaranje poželjnih članova društva. V. I. . Rinčić Lerga, *Bioetika i odgovornost u genetici*, str. 50, prema Kevles, Daniel J., *Eugenics: Historical Aspects*, u: Reich Waren Thomas (ur.), *Encyclopedia of Bioethics*, revised edition, Macmillan Library Reference, New York, 1995, str. 765.-770.

23 V. T. Matulić, „Bioetika i genetika. Medicinska praksa između eugenike i jatrogene bolesti“, str. 203.-204. Matulić ovdje navodi i treći pravac: *modifikacija genetičke informacije*, kao alternativu germinalnoj selekciji.

pomoći koristi termin umjetna oplodnja²⁴. Taj dio zakona bio je na snazi sve do 2009. godine kada su njegove odredbe, koje uređuju ovo područje, derogirane Zakonom o medicinskoj oplodnji (dalje: ZMO)²⁵ koji koristi pojam medicinska oplodnja (dakle, ispuštena je riječ „umjetna“). Zakon je definira u svom članku 2., gdje kaže: „*Medicinska oplodnja* jest medicinski postupak kod kojeg se primjenom suvremenih znanstvenih biomedicinskih dostignuća omogućava spajanje ženske i muške spolne stanice u svrhu ostvarivanja trudnoće na način drukčiji od snošaja“. Navedeni zakoni (Zakon o zdravstvenim mjerama i ZMO) terminološki se razlikuju od pozitivnog propisa (ZMPO) koji regulira ovo područje i koristi pojam medicinski pomognuta oplodnja, koju faktički određuju jednako kao i ZMO.²⁶ Uspoređujući sva tri spomenuta zakona, primjećujemo da kod normativnog uređenja ovog medicinskog postupka postoji (indikativna) razlika u nazivlju (od umjetne, preko medicinske do, najzad, medicinski pomognute oplodne). Iako se može zaključiti da se ne radi o značajnoj promjeni, semantička analiza pokazuje upravo suprotno. Značenje nekog pojma, kako kaže Wittgenstein, njegova je upotreba u jeziku²⁷. Prestankom uporabe riječi „umjetna“, oplodnja do koje je došlo putem određenog medicinskog zahvata izjednačena je s prirodnim začecem kao društvenom vrijednosti (barem na semantičkoj razini).

Ono što je ključno u normativnom uređenju i određenju s aspekta eugenike su članak 3. ZMO-a koji glasi: „Medicinska oplodnja jest postupak koji se provodi tek kada je liječenje neplodnosti bezuspješno ili bezizgledno te *u slučaju neizbježnosti* prijenosa teške nasljedne bolesti na dijete kod prirodnog začeca“ i članak 4. stavak 1. pozitivnog propisa: „Medicinski pomognuta oplodnja jest postupak koji se provodi tek kada je dotadašnje liječenje neplodnosti bezuspješno ili bezizgledno, te *radi izbjegavanja* prijenosa teške nasljedne bolesti na dijete kod prirodnog začeca“. *Prima facie* moglo bi se pogrešno zaključiti da ne postoji razlika između ovih dviju normi, no ona postoji i od prvorazrednog je značaja. Dok ZMO omogućuje da se medicinski (pomognuta) oplodnja izvrši, pored ostalog navedenog, u slučaju „*neizbježnosti prijenosa*“ teške nasljedne bolesti, trenutno važeći zakon koristi eufemističniji izraz – „*radi izbjegavanja prijenosa*“ teške nasljedne bolesti. Tako određen postupak medicinski pomognute oplodnje prestaje biti *ulitma ratio* jer ne koristi apsolutni pojam („neizbježnost“),

24 Umjetna oplodnja se po tom zakonu mogla izvesti muževim sjemenom (homologna inseminacija), ali i sjemenom drugog muškarca (heterologna inseminacija).

25 Zakon o medicinskoj oplodnji NN 88/09.

26 Radi se zapravo o nomotehnički boljem rješenju: „Medicinski pomognuta oplodnja jest medicinski postupak kod kojeg se primjenom suvremenih znanstveno provjerenih biomedicinskih dostignuća omogućava spajanje ženske i muške spolne stanice radi postizanja trudnoće i porođaja, na način drukčiji od snošaja.“ V. čl. 5. t. 1. ZMPO.

27 „Die Bedeutung eines Wortes ist sein Gebrauch in der Sprache.“ [„Značenje neke riječi je njezina upotreba u jeziku.“], Ludwig Wittgenstein, *Filozofska istraživanja*, Zagreb, 1998., str. 20.

nego se služi relativnim (manipulativnim) određenjem („radi izbjegavanja“)²⁸. Ovdje se, dakako, ne radi tek o gramatičkom tumačenju pravne norme, nego o sustavnoj primjeni različitih metoda tumačenja, među kojima je vrlo važna i povijesnopravna metoda, a koja jasno ukazuje na to da je zakonodavac donošenjem novog propisa ublažio dikciju odredbe o omogućavanju provedbe medicinski pomognute oplodnje.

4. Bioetički pristup i kritičko promišljanje Zakona o medicinski pomognutoj oplodnji

John Harris, britanski filozof i bioetičar, u svom članku *Is gene therapy a form of eugenics* kod propitkivanja postupka genetičke terapije, odnosno o tome predstavlja li taj postupak eugeniku, polazi od dvaju mogućih (notornih) odgovora: 1.) Ako je odgovor potvrđan i radi se o eugenici, zašto bi to bilo uopće važno i 2.) Ako je odgovor negativan, u tom slučaju se ne trebamo brinuti²⁹! Ovaj krajnje simplificirani prikaz može poslužiti kao dobro polazište kod promišljanja ove materije. Naime, ako se primjenom znanstvenih dostignuća može otkloniti pojava (gen) koja bi izazvala znatne zdravstvene nedostatke embriju te na taj načini omogućila (zdravstvene) probitke embriju, odnosno budućem čovjeku, znači li to istodobno da se takva dostignuća trebaju primijeniti? Ako da, trebaju li se primijeniti apsolutno ili se pak treba (zakonski) ograničiti ta primjena? Slična pitanja pitaju se i liječnici³⁰, a jednoznačan odgovor ne može se dati.

Na spomenutu odredbu (čl. 4. st. 1.) ZMPO-a da će se medicinski pomognuta oplodnja provesti radi izbjegavanja prijenosa teške nasljedne bolesti na dijete, nastavlja se stavak 3., u kojem je propisano da će liječnik, stručnjak na području humane genetike, kada utvrdi postojanje genetski nasljedne bolesti kod majke ili oca (ili oboje)³¹, odrediti neizbježnost prijenosa nasljedne bolesti. Zatim slijedi *in*

---

28 Treba spomenuti da stavak 3. članka 4. ZMPO-a propisuje: „Neizbježnost prijenosa teške nasljedne bolesti na dijete određuje stručnjak na području humane genetike koji je utvrdio genetski nasljednu bolest ili bolesti kod jednog od bračnih, odnosno izvanbračnih drugova“, što je u skladu s određenjem iz ZMO-a, ali u neskladu sa ZMPO-om, usp. čl. 3. ZMO, čl. 4. st. 3. ZMPO i čl. 4. st. 1 ZMPO. Intenciju zakonodavca kod promjena u ovom članku prilično je teško razumjeti, no neozbiljno bi bilo zaključiti da se radi tek o omašci pa bi *de lege ferenda* trebalo razmisliti o ujednačavanju nazivlja.

29 John Harris, „Is Gene Therapy a Form of Eugenics?“, *Bioethics: An Anthology*, gl. ur.: Kuhse, H. i Singer, P., Blackwell Publishers, Oxford; Malden, 2001, str.165.

30 Tako: B. Podgoršek., G. Lakner, Z. Zupanič Slavec, „Where do we draw the line? Taboos in medicine through time“, „*But what if a slightly abnormal egg cell or sperm, which we would declare for “useless”, could still manage to develop a child? Maybe not perfectly normal, but still not something we can just put aside. Are now doctors gods that can decide over who will live and who will not, what is normal and what abnormal?*“, str. 382.

31 Mora se, dakako, raditi o bračnim ili izvanbračnim drugovima.

in vitro oplodnja³², nakon čega će se embriji podvrgnuti preimplantacijskoj genetskoj dijagnostici (*Preimplantation genetic diagnostic* – PGD).

PGD je testiranje embrija (začetih *in vitro* oplodnjom) sa svrhom otkrivanja genetskih nedostataka, koje se obavlja prije implantacije oplodjene jajne stanice u maternicu³³. Krajnje pojednostavljeno: u slučaju da je rezultat *in vitro* oplodnje četiri embrija te se nakon provođenja PGD-a ustanovi da tri embrija sadrže određene defekte u genomu, a jedan ne, taj će se „zdravi“ embrij tada implantirati u maternicu. Taj postupak predviđa i naš ZMPO (čl. 9., st. 1., t. 6.).

Prikazano je *supra*, kako hrvatsko zakonodavstvo omogućuje da se, primjenom medicinskih postupaka, preciznije genetičkih, otkloni opasnost od prijenosa teških nasljednih bolesti na potomke³⁴, a pod *otkloniti nasljednu bolest* zapravo se misli otkloniti „nezdravi“ embrij u postupku preimplantacijske genetske dijagnostike (PGD). Slijedom navedenog dolazi se do zaključka kako je Zakonodavac u Republici Hrvatskoj omogućio eugeniku, točnije njezinu inačicu – **negativnu eugeniku**, čija je aktivnost, kao što je već spomenuto (*supra* pod 2.2.), usmjerena na eliminaciju nepoželjnih članova društva. Kod PGD-a, kao sredstva negativne eugenike, posebno se ističe darvinistički moment u postupku medicinski pomognute oplodnje; jedino što se darvinistička ideja ne ostvaruje kroz dobro poznatu lozinku: „najsposobniji preživljavaju“ (engl. *survival of the fittest*), već preživljavaju oni za koje je netko (liječnik) odlučio da su najsposobniji za preživljavanje. Je li to ispravan pristup?

5. Zaključna razmatranja

Ako pođemo od činjenice da je embrij živo biće, to ujedno ne znači da je on i osoba³⁵. Važno je razlikovati ova dva pojma, jer jedino osoba može biti nositeljem prava, pa, shodno tome, i prava na zaštitu dostojanstva. Pojam „osobe“ nije prirodno određen, nego je on društvena konstrukcija stoga što proizlazi iz društvenih činjenica (napose prava), a ne iz određenih prirodnih zakonitosti. Štoviše, da bi pravni poredak nekome

32 Oplodnja *in vitro* je uzimanje zrelih jajnih stanica iz jajnika žene koja ne može normalno začeti, te obavljanje oplodnje izvan tijela. V. Hrvatska enciklopedija - mrežno izdanje: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27724>, (26. svibnja 2017.)

33 V. Encyclopedia Britannica <https://www.britannica.com/topic/preimplantation-genetic-diagnosis> (26. svibnja 2017.).

34 Na ovom mjestu valja podsjetiti da međunarodnopravni dokument koji uređuje ovo područje, a to je Konvencija o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine: Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini, u svom članku 14. zabranjuje korištenje medicinski pomognute oplodnje u svrhu odabira spola budućeg djeteta, no, također, kao iznimku spominje *izbjegavanje prijenosa teške nasljedne bolesti*.

35 O tome mnogo više u: Darija Rupčić, *Status ljudskog embrija pod vidom pluriperspektivizma*, Biblioteka Bioetika, Zagreb, 2013., str. 31. i dalje.

dodijelio status osobe, biološka datost ponekad uopće nije relevantna³⁶. Hoćemo li embriju priznati status osobe pravno je i političko pitanje, no trebamo li mu priznati takav status, filozofijsko je pitanje. Ne možemo ponuditi jedinstven odgovor, no polazimo od toga da embrij ipak nema još dovoljna ljudska obilježja (primjerice, moždanu funkciju) da bi mu se dodijelio status osobe. On je tek *potentia* za nastanak čovjeka. Polazeći od toga da mogućnost biti nositeljem prava podrazumijeva izvjesnu sposobnost nositelja (možda rudimentarnu živčanu funkciju), teško možemo doći do zaključka kako spojena muška i ženska spolna stanica protekom razdoblja kraćeg od šest dana od oplodnje³⁷ može biti sposobna nositi prava. Status osobe proizlazi iz pravne osobnosti, a pod tim pojmom razumijemo sposobnost biti nositeljem prava i obveza. Tako definirana pravna osobnost predstavlja dijalektičko jedinstvo prava i obveza. S obzirom na svoj biološki položaj, embrij ne bi mogao biti nositelj obveza naprosto stoga jer je to faktički nemoguće.^{38,39}

Iako ova situacija podsjeća na pitanje pobačaja, postoji suštinska razlika. Preimplantacijskom genetskom dijagnostikom omogućuje se da umjesto bolesnog čovjeka nastane zdrav čovjek, nasuprot tome, kod pobačaja ne dolazi do nastanka novog čovjeka. S obzirom na to da u svima, kako roditeljima, tako i društvu, pretendira interes za nastanak zdravog, a ne bolesnog čovjeka (neodrživ bi bio stav da pretendira interes za nastanak bolesnog čovjeka), trebalo bi prihvatiti postupak medicinski pomognute oplodnje jer je usmjeren isključivo na korist potencijalnog čovjeka, kako bi mu se osiguralo bolje zdravlje.

Kao što je pokazano, eugenika u ZMPO-u postoji, i to kao negativna eugenika. S druge strane, upitno je može li se govoriti o dostojanstvu embrija uopće, s obzirom na to da on nema status osobe. ZMPO, doduše, propisuje zaštitu dostojanstva osoba koje sudjeluju u postupku medicinski pomognute oplodnje, kao i osoba koje daruju spolne stanice, odnosno zamatke (čl. 3.), ali ne spominje zaštitu dostojanstva embrija. S obzirom na to da je cilj ovog postupka rođenje zdravog djeteta, koji je legitiman, a kao što je i maločas prikazano, jedini održiv, možemo zaključiti da se postojeća regulativa, uz nomotehničke ispravke⁴⁰, treba zadržati.

36 Pravni poredak priznaje status osobe i društvenoj tvorevini koja ispuni zakonom određene pretpostavke. U tom slučaju radi se o *pravnoj osobi* (za razliku od fizičke osobe koja se postaje rođenjem, pravna osoba nastaje upisom u odgovarajući registar). V. čl. 4. Zakon o trgovačkim društvima NN 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15 i čl. 17. st. 5. Zakon o obveznim odnosima NN 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18.

37 ZMPO u članku 36. stavku 1. točki 1., izriječno zabranjuje mogućnost izvantjelesnog razvoja embrija starijeg od šest dana.

38 Usp. Visković, N., *Teorija države i prava*, Birotehnika, Zagreb, 2006., str. 205.-209. i Klarić, P., Vedriš, M., *Građansko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2009., str. 32.-39.

39 S obzirom da *stricto sensu* predmet ovoga rada nije pitanje pravne osobnosti embrija, autor ovdje donosi samo okosnicu ove problematike, kako bi se rad mogao sustavno zaključiti.

40 V. bilješka 29.

Literatura:

1. Cambridge Dictionary: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/dignity>, (26. svibnja 2017.)
2. Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine; Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine: Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini (Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 13/2003)
3. Harris, John, „Is Gene Therapy a Form of Eugenics?“, *Bioethics: An Anthology*, gl. ur.: Kuhse, H. i Singer, P., Blackwell Publishers, Oxford, Malden, 2001
4. Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=45273> (26. svibnja 2017.)
5. Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18581> (26. svibnja 2017.)
6. Hrvatska enciklopedija - mrežno izdanje: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27724>, (26. svibnja 2017.)
7. Hrvatski jezični portal: <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (26. svibnja 2017.)
8. Encyclopedia Britannica <https://www.britannica.com/topic/preimplantation-genetic-diagnosis> (26. svibnja 2017.)
9. ICD-11: International Classification of Diseases for Mortality and Morbidity Statistics, 2018: https://icd.who.int/browse11/content/refguide.ICD11_en/html/index.html (11. listopada 2018.)
10. Kalin, Boris, Povijest filozofije, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
11. Kevles, Daniel J., „Eugenics: Historical Aspects“, u: Reich Waren Thomas (ur.), *Encyclopedia of Bioethics*, revised edition, Macmillan Library Reference, New York, 1995
12. Klarić, Petar, Vedriš, Martin, *Gradansko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2009.
13. Matulić, Tonči, *Bioetika i genetika. Medicinska praksa između eugenike i jatrogene bolesti*, Bogoslovska smotra, 75(1), Zagreb, 2005.
14. Matulić, Tonči, *Kritička evaluacija vrijednosne supstancije pravne regulacije takozvane medicinski potpomognute oplodnje*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 56(5), Zagreb, 2006.
15. Ottoman, Henning, *Dostojanstvo čovjeka. Pitanja o neupitno priznatom pojmu*, u: Politička misao, vol. 34, br. 4, str. 31-44, Zagreb, 1997.
16. Pascal, Blaise, *Misli*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1988., BIGZ
17. Podgoršek, Blaž, Lakner, Gregor, Zupanić Slavec, Zvonka, *Where do we draw the line? Taboos in medicine through time* JAHR, 5(10), 379-386., Rijeka, 2014.
18. Radan, Mirjana, Vuletić, Suzana, Rakošec, Željko, Šperanda, Žarko, *Bioetička kompleksnost problematike zamjenskoga majčinstva*, Diacovensia: teološki prilozi, 23(1), Zagreb, 2005.
19. Rinčić Lerga, Iva, *Bioetika i odgovornost u genetici*, Biblioteka Bioetika, Zagreb, 2007.
20. Rupčić, Darija, *Status ljudskog embrija pod vidom pluriperspektivizma*, Biblioteka Bioetika, Zagreb, 2013.
21. *U.S. Supreme Court Buck v. Bell, 274 U.S. 200 (1927)* <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/274/200/case.html>
22. Visković, Nikola, *Teorija države i prava*, Birotehnika, Zagreb, 2006.
23. Klarić, Petar, Vedriš, Martin, *Gradansko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2009.
24. Wittgenstein, Ludwig, *Filozofijska istraživanja*, Globus, Zagreb, 1998.
25. Zakon o medicinski pomognutoj oplodnji NN 86/12

26. Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece NN 17/78 (nevažeći propis)
27. Zakon o medicinskoj oplodnji NN 88/09 (nevažeći propis)
28. Zakon o trgovačkim društvima NN 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15
29. Zakon o obveznim odnosima NN 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18

Protection of Dignity: Is There Eugenics in the Republic of Croatia in the Procedure of *In Vitro* Fertilization?

SUMMARY

In this paper the author explores a method of in vitro fertilization, its legal regulation in the Croatian legal system, and especially the protection of dignity in this process. The author discusses the question of the existence of eugenics in the Croatian legislation and offers possible answers. Defining the concept of human dignity, the author offers its own definition of the term, considering also other understandings. The focus of author's interest is the relation between preimplantation genetic diagnostic (PGD) and eugenics. Finally, the author offers possible answers from bioethics but also legal perspective on the issues arising from the legal regulation of in vitro fertilization in Croatia.

Keywords: dignity, eugenics, bioethics, preimplantation genetic diagnostic (PGD), in vitro fertilization (IVF).